

О. В. ПЕТРУШКА

СТАН І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Проаналізовано практику акумулювання доходів Пенсійного фонду України. Вказано на недоліки структури доходів та зазначено негативні тенденції її зміни в період пенсійної реформи. Досліджено фінансову вразливість і нестабільність доходів бюджету Пенсійного фонду України. Запропоновано ключові напрямки удосконалення його доходів в нашій державі.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, державне пенсійне страхування, доходи Пенсійного фонду України.

СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ МОБИЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ В ПЕРИОД РЕФОРМИРОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ

Проведен анализ практики мобилизации доходов Пенсионного фонда Украины. Отмечаются недостатки структуры доходов и указаны негативные тенденции ее изменения в период пенсионной реформы. Исследована финансовая уязвимость и нестабильность доходов бюджета Пенсионного фонда Украины. Предложены ключевые направления совершенствования его доходов в нашем государстве.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионная реформа, государственное пенсионное страхование, доходы Пенсионного фонда Украины.

STATUS AND PROBLEMS OF INCOME GENERATION PENSION FUND OF UKRAINE IN THE PERIOD OF PENSION REFORM

The practice accumulation of revenues of Ukrainian pension fund has been analyzed. Specified on distortions in the structure of revenues and indicated negative trends of change in the period of pension reform. Financial vulnerability and instability revenues of the pension fund of Ukraine have been investigated. A key directions of improvement of his income in our country.

Keywords: pension system, pension reform, public pension funds, the income of the Pension Fund of Ukraine.

Постановка проблеми. Реалізація місії державного пенсійного страхування в Україні передбачає акумулювання необхідних для цього фінансових ресурсів. Як вже було зазначено у попередніх підрозділах, в умовах реформування пенсійної системи помітно зростає роль державного пенсійного страхування у забезпеченні добробуту суспільства. Це проявлялося в суттєвому збільшенні розмірів мінімальних пенсійних виплат, а також у значному зростанні середнього розміру пенсій. Зрозуміло, що зростаючі обсяги пенсійних виплат потребували адекватного збільшення фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню належного забезпечення ресурсами бюджету Пенсійного фонду України приділяється значна увага українськими і зарубіжними вченими. Серед вітчизняних науковців, у працях яких висвітлено проблему формування доходів Пенсійного фонду України, варто відзначити В. Гейця, Е. Лібанову, О. Кириленко, Д. Полозенка, М. Ріппу, Л. Ткаченко, В. Тропіну, М. Шаварина, С. Юрія та ін. Динамічний розвиток системи формування доходів Пенсійного фонду України та активні трансформації української економіки в умовах проведення пенсійної реформи зумовлюють потребу в нових наукових дослідженнях, присвячених вирішенню наявних проблем у цій сфері.

Зважаючи на це, метою статті є аналіз практики мобілізації надходжень до Пенсійного фонду України в умовах проведення пенсійної реформи в нашій державі. При цьому варто з'ясувати найгостріші проблеми, що стосуються акумулювання ресурсів Пенсійного фонду України та запропонувати напрямки їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За період активного реформування пенсійної системи нашої держави обсяг фінансових ресурсів, що акумульовані в державному пенсійному страхуванні збільшився майже у 10 разів. Так, якщо сукупні доходи Пенсійного фонду України в 2003 р. становили 22,5 млрд грн, то в 2011 р. вони вже дорівнювали 209,9 млрд

грн, або в 9,3 разу більше (рис. 1). В цей період ланцюговий темп зростання доходів коливався від 105,4% у 2006 р. до 175,0% у 2005 р. Це ще раз підтверджує велику амплітуду коливань темпів зростання доходів Пенсійного фонду України. Різкі зміни динаміки доходів справляють негативний вплив на економічну систему країни та підривають стабільність державних фінансів.

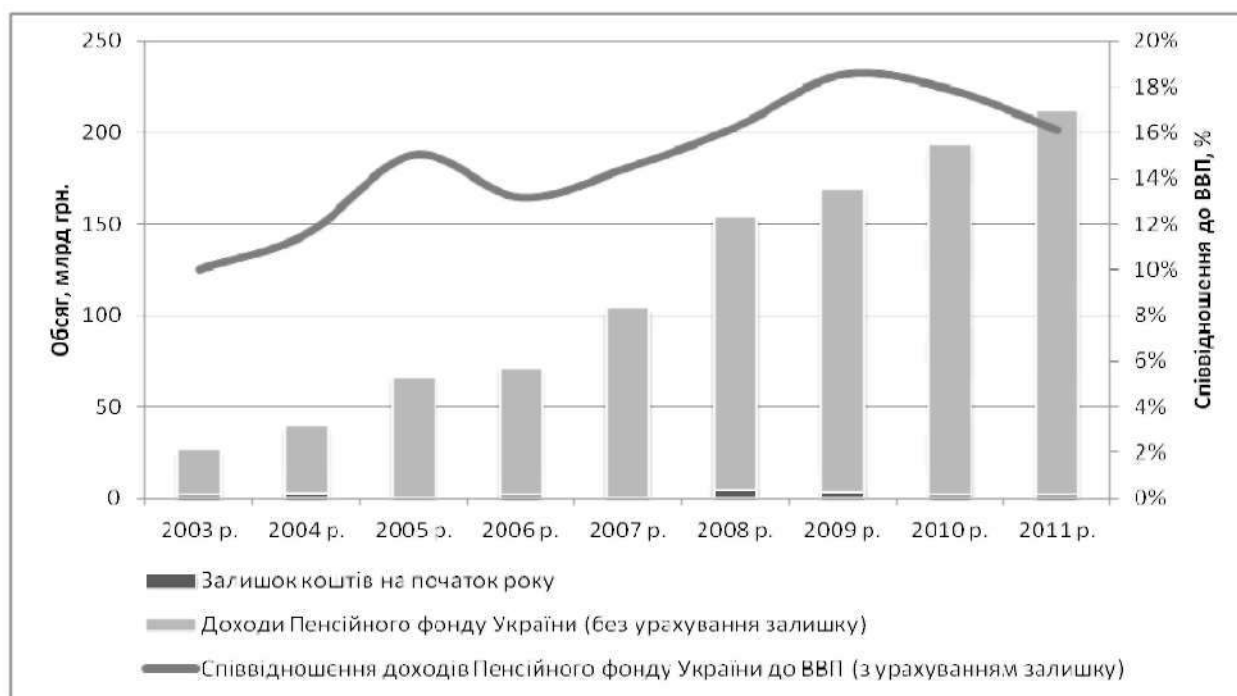

Рис. 1. Обсяг доходів Пенсійного фонду України, залишку коштів на початок року та співвідношення ресурсів Пенсійного фонду України до ВВП у 2003–2011 рр. [2–8]

Нестабільність динаміки доходів Пенсійного фонду України проявляється не лише у різких коливаннях абсолютної величини доходів, але й їхнього співвідношення до ВВП. Як видно з рис. 1, впродовж досліджуваного періоду зазначений показник зріс з 10,0% у 2003 р. до 18,5% у 2008 р., тобто впродовж п'яти років частка суспільних ресурсів, які перерозподіляються через Пенсійний фонд України, зроста майже вдвічі. Доволі показовим прикладом нестабільності доходів є подальше їх суттєве скорочення в наступні роки. Так, співвідношення доходів до ВВП у 2010 р. скоротилося на 0,5 відсоткового пункту, а в 2011 р. – ще на 1,7 відсоткового пункту (рис. 2). Це свідчить про відсутність стратегічного планування на не стійкість реальних пріоритетів розвитку державного пенсійного страхування в період реформування пенсійної системи.

Аналіз динаміки доходів Пенсійного фонду України в період реформування пенсійної системи дає змогу зробити загальний висновок про те, що механізм формування доходів строго підпорядкований практиці здійснення пенсійних виплат. Це підтверджує порівняння даних із рис. 1 та рис. 2. З одного боку, така практика є цілком природною, оскільки наявні пенсійні виплати зумовлюють передбачені пенсійні внески учасників державного пенсійного страхування. Проте, з іншого боку, рівність надходжень і видатків пенсійного фонду не дає змоги сформувати навіть мінімальні резерви. З рис. 2 чітко видно, що обсяг залишку коштів Пенсійного фонду України на початок року є мінімальним (станом на початок 2011 р. він становив 2,2 млрд грн, або 1,0% від сукупних річних надходжень). Відсутність резервів у Пенсійному фонді України позбавляє його мінімальної гнучкості та різко підвищує ризики його стабільної фінансової діяльності.

З метою виконання важливих функцій, покладених на Пенсійний фонд України, держава наділяє його широкими повноваженнями щодо мобілізації необхідних ресурсів. У чинному законодавстві України визначено джерела формування коштів Пенсійного фонду:

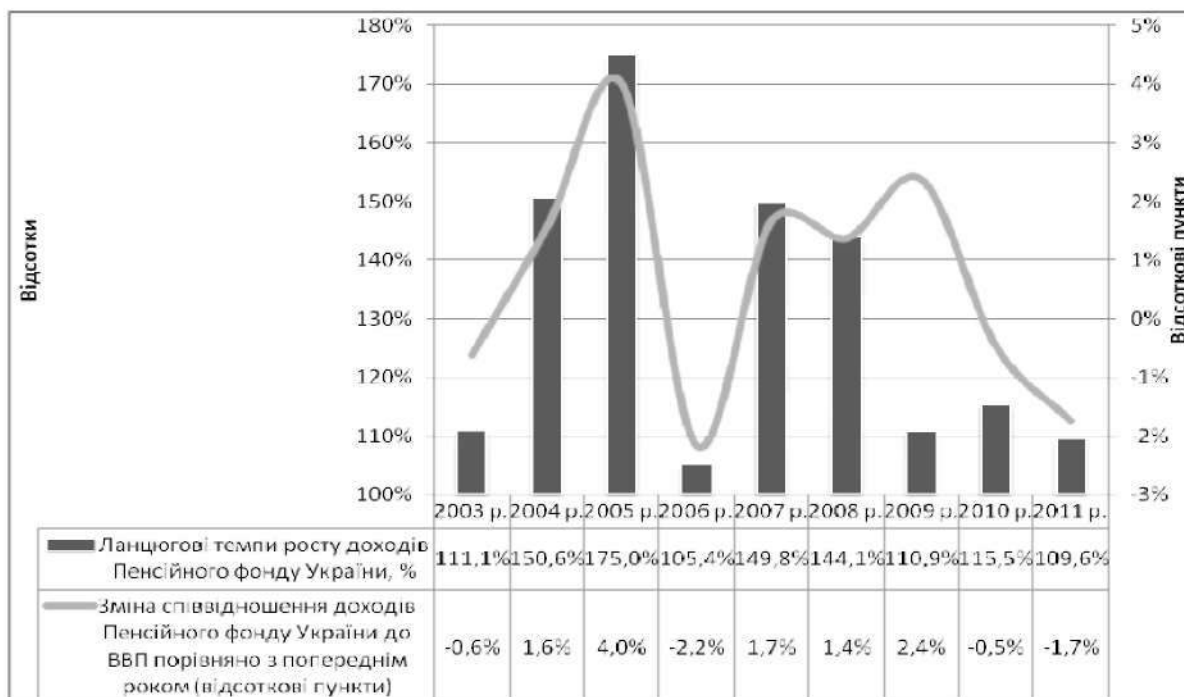

Рис. 2. Ланцюгові темпи росту доходів Пенсійного фонду України та зміна співвідношення доходів Пенсійного фонду України до ВВП у 2003–2011 рр. [2–8]

- 1) страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, крім частини внесків, що спрямовується до накопичувального фонду;
- 2) інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;
- 3) кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених цим Законом;
- 4) суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до цього Закону та інших законів до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за ці порушення;
- 5) благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- 6) добровільні внески;
- 7) інші надходження відповідно до законодавства [1].

Впродовж досліджуваного періоду формування доходів Пенсійного фонду України відбувалося переважно за рахунок страхових внесків учасників державного пенсійного страхування. Обсяг цих надходжень у 2011 р. становив 133 059,6 млн грн, що в 7,0 разу більше порівняно з 2002 р. (табл. 1). Значно більше впродовж досліджуваного періоду зросли доходи, одержані у вигляді дотації з Державного бюджету на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами. Такі надходження збільшилися з 2 575,3 млн грн у 2002 р. до 40 562,1 млн грн у 2011 р., або в 15,8 разу. Слід зазначити, динаміка збільшення власних доходів Пенсійного фонду України та доходів у вигляді дотації з держбюджету на пенсії військовослужбовцям, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами та інші доходи, носила поступальний характер. Ланцюговий темп росту власних доходів у 2003–2011 рр. перебував в межах 97,9% (2009 р.) – 139,1% (2007 р.). Це свідчить загалом про доволі високий темп зростання власних доходів та обмеженість заходів щодо жорсткого регулювання обсягів цих доходів з метою забезпечення необхідними фінансовими ресурсами політично вмотивованих різких коливань розмірів пенсійних виплат. Динаміка надходжень Пенсійного фонду України у вигляді

дотації з держбюджету на пенсії військовослужбовцям, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами є дуже мінливою. Найбільші зміни цього виду надходжень відбулися у 2005 р. (темп росту порівняно з попереднім роком становив 241,3%). Крім цього у двох роках впродовж досліджуваного періоду відбувалося зменшення надходжень від бюджету (у 2003 р. темп росту дорівнював 75,2%, а в 2009 р. – 83,9%). Динаміка такого виду доходів цілком залежить від інтересів парламентарів, які затверджують Державний бюджет України та ухвалюють інші законодавчі акти. Ця залежність проявляється у адміністративних рішеннях щодо визначення як розмірів пенсійних виплат, які передбачають участь державного бюджету в їхньому фінансуванні, так і величини дотації з бюджету.

Таблиця 1

Динаміка надходжень Пенсійного фонду України у 2002–2011 рр. [2–8] (млн грн.)

Назва надходжень	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Залишок коштів на початок року	617,2	1 827,8	2 333,6	623,4	2 291,8	481,4	4 330,8	3 504,6	2 226,7	2 199,7
Власні надходження, в т.ч.	19 754,1	22 874,9	31 392,6	42 652,6	54 293,7	75 534,0	101 950,6	99 821,2	119 342,7	139 055,6
обов'язкові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	18 872,7	22 592,6	30 979,7	41 867,6	0,0	74 147,1	98 888,6	95 576,0	113 690,0	135 565,3
інші надходження	881,4	255,1	387,5	785,0	0,0	1 386,9	1 994,0	2 809,2	3 467,9	1 340,4
Кошти Державного бюджету України, т.ч.	2 575,3	1 937,3	5 994,9	22 606,6	17 263,0	25 618,5	41 423,7	48 539,0	64 086,5	58 317,2
дотація на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	2 575,3	1 937,2	2 594,9	5 054,6	8 303,6	24 237,4	40 256,6	30 145,2	33 124,6	40 562,1
дотація на компенсацію втрат від застосування платниками фіксованого сільгосп. податку спеціальної ставки зі сплати збору на обов'язкове пенсійне страхування	-	-	-	1 207,4	1 669,9	1 381,1	1 167,1	626,2		
Кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду України	-	-		16 344,7	7 289,5			13 770,0	26 595,7	17 755,1
Кошти на виплату щомісячної державної адресної допомоги до пенсії (дотації)			3 400,0							
Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	73,9	87,7	95,7	162,8		150,2	11,0	6,7	24,4	90,6
Кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	49,6	37,9	77,4	311,1		77,1	102,8	48,8	111,6	90,2
Позичка з єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів з виплатою пенсій	-	-	-	-	-	2 413,5	6 031,4	17 374,7	7 880,5	12 355,9
Усього доходів	23 070,1	26 765,6	39 894,2	66 356,5	73 848,5	104 274,7	153 853,7	169 295,0	193 672,4	212 109,2

Найбільш разючі зміни у динаміці надходжень Пенсійного фонду України стосувалися зовнішніх джерел фінансування його дефіциту. Залучення коштів державного бюджету до Пенсійного фонду України на покриття його дефіциту вперше з початку активного реформування пенсійної системи відбулося в 2005 р. у розмірі 16 344,7 млн грн. В наступному році розмір таких доходів було зменшено більше, ніж удвічі – до 7 289,5 млн грн (темп росту становив 44,6% порівняно з попереднім роком). У 2007 р. кошти державного бюджету для покриття дефіциту Пенсійного фонду України залучено не було, однак, з цього року було започатковано нову практику – одержання позичок з єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів з виплатою пенсій. У 2007 р. таким чином було залучено до Пенсійного фонду України 2 413,5 млн грн, а максимальний розмір такої позички становив у 2009 р. 17 374,7 млн грн. Слід зазначити, що залучення Пенсійним фондом України позичок з єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів з виплатою пенсій у 2009–2011 рр. супроводжувалося одночасним

одержанням з Державного бюджету України коштів на покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Таким чином у 2009 р. було одержано 13 770,0 млн грн доходів Пенсійного фонду України, у 2010 р. – 26 595,7 млн грн, а в 2011 р. – 17 755,1 млн грн. Залучення значних обсягів фінансових ресурсів для покриття дефіциту Пенсійного фонду України, на нашу погляд, не було зумовлено заходами щодо реформування пенсійної системи. В умовах високої політичної конкуренції було різко збільшено пенсійні виплати (рис. 3). Джерелом виплати таких підвищених пенсій фактично слугували ресурси державного бюджету, залучені для покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Натомість системні проблеми формування необхідних власних ресурсів залишилися не вирішеними.

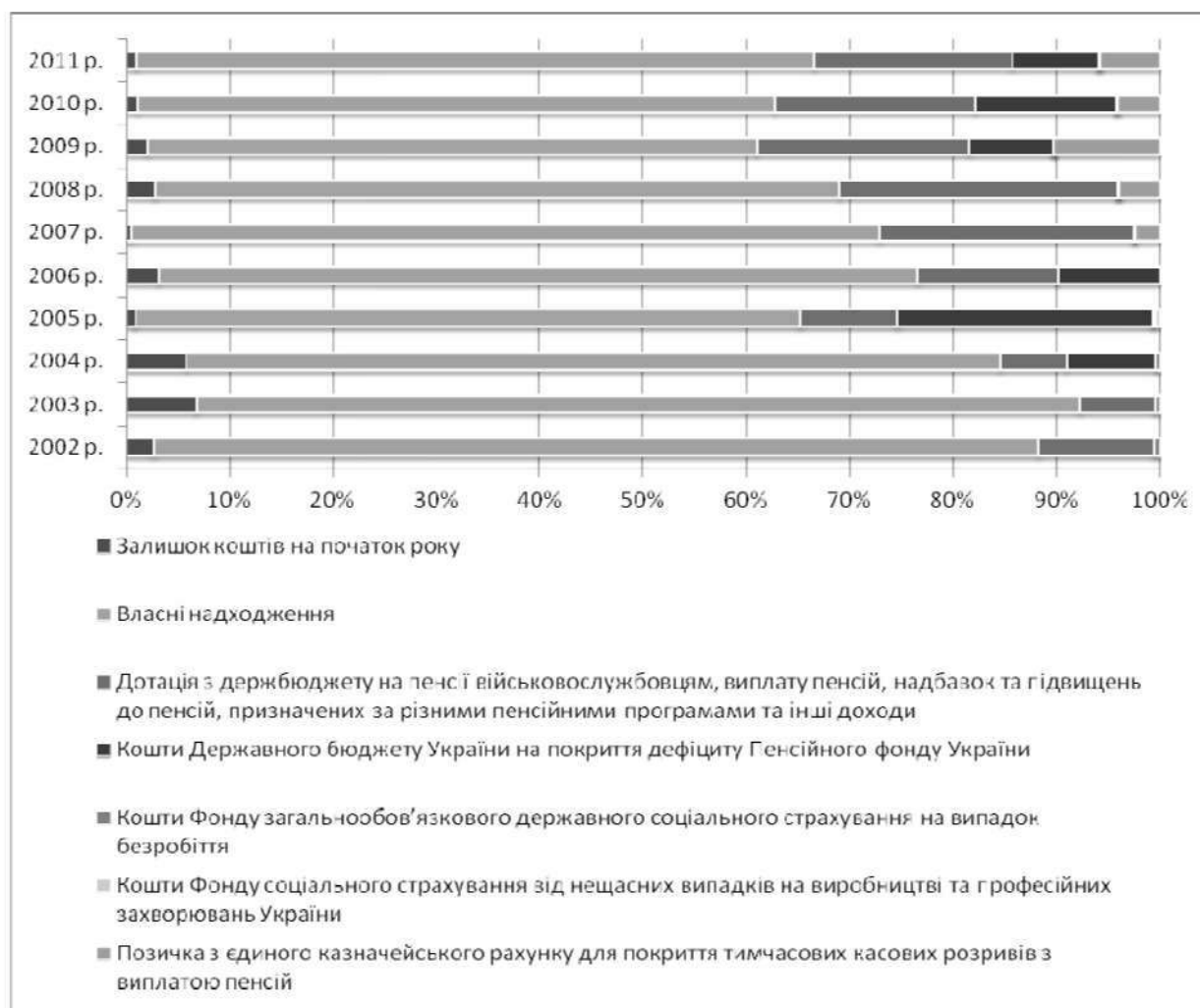

Рис. 3. Структура надходжень Пенсійного фонду України у 2002–2011 рр. [2–8]

Дослідження практики формування доходів Пенсійного фонду України дає змогу зробити висновок про несистемність цього процесу. У своїй діяльності щодо формування необхідних доходів зазначений фінансовий інститут орієнтується, перш за все, на вирішення гострих поточних проблем. При цьому, не вирішеними зазвичай залишаються завдання щодо оптимізації доходної частини бюджету Пенсійного фонду України поставлені у процесі реформування пенсійної системи.

Нерівномірна динаміка різних джерел доходів призвела до різких змін у структурі доходів Пенсійного фонду України. Частка найважливішої складової його доходів – власних доходів за період реформування пенсійної системи скоротилася з 85,6% у 2002 р. до 65,6% у 2011 р. Це відбулося насамперед за рахунок стрімкого розширення обсягів коштів, залучених для на покриття дефіциту Пенсійного фонду України. У 2011 р. частка коштів державного бюджету, одержаних на покриття дефіциту Пенсійного фонду України становила 8,4% від

усіх його доходів. Ще 5,8% від доходів Пенсійного фонду було залучено з єдиного казначейського рахунку. Варто звернути увагу, що такі зміни в структурі дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України відбувалися в умовах суттєвого зменшення частини коштів, які перебували у залишку на початок року. Отже, зміни у структурі доходів Пенсійного фонду України насамперед були спричинені необхідністю фінансового забезпечення зростаючих потреб для здійснення підвищених пенсійних виплат.

Впродовж досліджуваного періоду можна чітко спостерігати певну інерційність у власних доходах Пенсійного фонду України, що спостерігається менших значеннях ланцюгових темпів зростання порівняно з іншими джерелами доходів. Таким чином радикальні заходи щодо суттєвого підвищення пенсійних виплат не супроводжувалися адекватними діями щодо удосконалення дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України. Системні недоліки у цій сфері, зокрема, великий за розмірами тіньовий сектор економіки, поширена практика нелегальної виплати заробітної плати, низький рівень оплати парці в економіці, недосконалість системи контролю за сплатою внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування залишалися невирішеними. В таких умовах балансуючими джерелами надходжень слугували асигнування з Державного бюджету України. Це свідчить про відсутність будь-яких внутрішніх резервів Пенсійного фонду України

Висновок. Отже можна зробити висновок про вразливість фінансового становища Пенсійного фонду України. Незважаючи на те, що одним із завдань реформування пенсійної системи України було застосування страхових внесків адекватних пенсійним виплатам, впродовж досліджуваного періоду спостерігалися протилежні тенденції. В даний час страхові платежі забезпечують лише близько двох третин доходів Пенсійного фонду України. В таких умовах його фінансове становище цілком залежить від повноти надходжень коштів від зовнішніх джерел – Державного бюджету України та єдиного казначейського рахунку. Таким чином, відсутність системного підходу до регулювання видатків і доходів Пенсійного фонду України в період пенсійної реформи не лише не зменшила дію внутрішніх чинників реформування пенсійної системи, а призвела до їх зростання.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято ВР 9 липня 2003 р. № 1058-VI ; зі змінами і доп. станом на 12.03.2011 р.]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1058-15>.
2. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=172721&cat_id=94750.
3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2010. – 66 с.
4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2009. – 75 с.
5. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2008. – 52 с.
6. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2007. – 61 с.
7. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2006. – 61 с.
8. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – К., 2005. – 60 с.